

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative) เรื่อง ทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยเอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน : ศึกษากรณี กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเพื่อให้ทราบถึงปรากฏต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนครอบคลุมในทุกมิติ เพราะประเด็นที่ศึกษาในครั้งนี้จำเป็นต้องศึกษาข้อมูลตลอดถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในเชิงลึก เพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบใจวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

วิธีการศึกษา

เพื่อความชัดเจนและเพื่อความเป็นรูปธรรมในการศึกษา จึงได้กำหนดวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาค้นคว้าจากแนวคิด ทฤษฎี ซึ่งประกอบด้วย 4 แนวคิดด้วยกัน คือ แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดธุรกิจชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและแนวคิดการพึ่งตนเอง เพื่อใช้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา และแสวงหาคำตอบที่ได้ตั้งเป็นโจทย์ในการวิจัยและค้นคว้าจากสื่อต่าง ๆ เช่น เอกสาร วารสาร อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และผลงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจศึกษา

2. ศึกษาจากพื้นที่จริง (Field Study) ใช้วิธีการศึกษาโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษา โดยการสำรวจข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ ผลงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา
2. แนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ จะเป็นคำถามในลักษณะปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้กล่าวถึงข้อมูลที่ถูกละเลยและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่
3. เครื่องบันทึกเสียงเพื่อบันทึกบทสนทนา
4. กล้องถ่ายภาพเพื่อบันทึกภาพระหว่างการเก็บข้อมูล

การเลือกพื้นที่ในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยต้องศึกษาข้อมูลเชิงลึก เพื่อให้สามารถอธิบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งภาพรวมและแบบเจาะลึก เพราะฉะนั้นพื้นที่ในการศึกษาจึงต้องมีปรากฏการณ์ที่ชัดเจนตรงกับประเด็นที่ต้องการศึกษา และต้องเป็นชุมชนที่มีจุดเด่นทั้งในแง่ของลักษณะทางกายภาพและในแง่ของคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยเอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน โดยสนใจศึกษาในกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพราะเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนที่มีการดำเนินงานด้วยตัวของชาวบ้านเองและเป็นกลุ่มที่สามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยทุนที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงานและมีการใช้ทุนทางสังคมในลักษณะที่เป็นกระบวนการ อีกทั้งเป็นกลุ่มที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่สำคัญที่สามารถดึงดูดผู้คนให้มาเยี่ยมชมได้ จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นหลาย ๆ อย่าง เช่น เป็นศูนย์กลางการผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยาและการได้รับรางวัลหมู่บ้าน OVC (OTOP Village Champion) ประเภทหมู่บ้านเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นต้น ปรากฏดังกล่าวสามารถอธิบายในประเด็นของทุนทางสังคมได้เป็นอย่างดีว่า ชุมชนมีกระบวนการใช้ทุนทางสังคมอย่างไร ซึ่งตรงกับประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจ โดยผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาว่า ทุนทางสังคมได้เอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยาอย่างไร จนสามารถพึ่งตนเองได้

การเข้าสู่พื้นที่และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนที่ผู้ศึกษาจะเข้าไปทำการศึกษากลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้ศึกษาได้มีโอกาสสัมผัส ทำความรู้จัก และสร้างความคุ้นเคยกับชุมชนแห่งนี้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทำให้เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน โดยรวมและเห็นพัฒนาการ ความเคลื่อนไหวของชุมชนและกลุ่มในระดับที่จะทำให้ทราบว่า เป็นกลุ่มที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษาในประเด็นทุนทางสังคม

ส่วนการเข้าสู่พื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลรวมทั้งสิ้น 2 เดือน โดยได้สำรวจตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลและมีการวางแผนลงพื้นที่เก็บข้อมูลเป็นระยะ ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมในทุกมิติ เพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งเป็นโจทย์วิจัยและเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ในระยะแรกจะรวบรวมเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทั่วไปเพื่อนำมาเป็นฐานในการวางแผนสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยผู้ศึกษาได้เข้าพบพูดคุยกับบุคลากรของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นผู้เคยทำการศึกษาเกี่ยวกับไข่เค็มไชยา โดยประเด็นดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มที่ผู้ศึกษานำมาเป็นที่ศึกษาในครั้งนี้ เมื่อได้ข้อมูลในระดับที่พอเป็นแนวทางในการต่อยอดข้อมูลด้านอื่น ๆ จึงได้ลงพื้นที่เพื่อค้นหาข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษา

สำหรับรูปแบบวิธีการเข้าสู่พื้นที่ เนื่องจากผู้ศึกษามีข้อจำกัดในสถานภาพความเป็นพระสงฆ์ หากต้องพักในพื้นที่นั้นผู้ศึกษาต้องปฏิบัติตามกฎของสถานที่พัก ทำให้ไม่สะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงได้เลือกใช้วิธีอยู่ในพื้นที่ในช่วงเวลากลางวัน โดยเลือกสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นอันดับแรก และสร้างความสัมพันธ์กับผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มที่ขายในทุกตลาดในชุมชน พร้อมทั้งพบปะกับชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มเพื่อทราบถึงวิถีชีวิตโดยภาพรวมของชุมชนโดยใช้วิธีสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ภายในชุมชน ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) โดยเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่เป็นแกนนำชาวบ้าน ผู้อาวุโส พระสงฆ์ ประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำองค์กรท้องถิ่น และบุคลากรของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งการคัดเลือก

ผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น ผู้ศึกษาได้คำนึงถึงบทบาทตามสถานภาพของแต่ละบุคคลเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือก โดยได้คัดเลือกบุคคลเหล่านี้ให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ เช่น

1. ผู้อาวุโส เป็นผู้ให้ข้อมูลในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชน โดยเฉพาะในช่วงแรกเริ่มก่อตั้งชุมชนว่า มีพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร เพราะข้อมูลด้านนี้ผู้อาวุโสจะเป็นผู้ที่ทราบข้อมูลดีที่สุด โดยจะสัมภาษณ์ผู้อาวุโสทุกคนในชุมชนและนำมาเทียบเคียงกับข้อมูลที่เป็นเอกสารที่ปรากฏในบทให้สัมภาษณ์ของหลวงพ่อบุญทาส ซึ่งเป็นเอกสารเพียงฉบับเดียวที่มีเรื่องของประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปากด่าน

2. ประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่ม เป็นผู้ให้ข้อมูลด้านการบริหารจัดการกลุ่มว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีรูปแบบอย่างไร

3. สมาชิกกลุ่ม เป็นผู้ให้ข้อมูลด้านระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มและกระบวนการผลิตและจำหน่าย โดยจะครอบคลุมถึงการได้มาของวัตถุดิบซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงระบบความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

4. ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ให้ข้อมูลในภาพรวมของชุมชนในปัจจุบันและด้านการเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริม สนับสนุน และด้านการจัดการการผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา

5. ผู้นำองค์กรท้องถิ่น ในที่นี้ผู้ศึกษาได้เลือกสัมภาษณ์ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด คือ นายประยัด เพชรรัตน์ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจุดประกายแนวคิดการจัดระเบียบการผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา และได้กลายมาเป็นแนวปฏิบัติในปัจจุบัน และจะเป็นผู้ให้ข้อมูลด้านการส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่าง ๆ

6. ชาวบ้าน เป็นผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ระบบความสัมพันธ์ เป็นต้น

7. บุคลากรของภาครัฐ ผู้ศึกษาได้เลือกสัมภาษณ์ผู้ประสานงานตำบลเลม็ด คือ นายกวีพันธ์ จันทร์บัวทอง ซึ่งเป็นผู้อยู่เคียงข้าง เป็นพี่เลี้ยงให้กลุ่ม จะให้ข้อมูลด้านการสนับสนุนของภาครัฐ

8. พระสงฆ์ ในฐานะที่บริเวณหน้าสวนโมกขลารามเป็นสถานที่ขายไข่เค็ม และดูเหมือนว่า สวนโมกข์น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง จึงเป็นอีกบุคคลหนึ่งซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกสัมภาษณ์เพื่อสอบถามข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นนี้ โดยเลือกสัมภาษณ์พระผู้ใหญ่ซึ่งมีหน้าที่บริหารงานภายในสวนโมกข์

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในบางประเด็นและพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ โดยที่ผู้ศึกษาไม่ได้สัมภาษณ์เพียงประเด็นที่ระบุไว้ แต่จะสัมภาษณ์ข้อมูลในด้านอื่น ๆ ด้วย

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการที่ไม่ได้แยกส่วนออกมาจากกระบวนการเก็บข้อมูล กล่าวคือ ตั้งแต่เริ่มต้นที่จะทำการศึกษาปัญหาใดปัญหาหนึ่ง จำเป็นที่จะต้องเลือกใช้กรอบแนวคิดในการวิจัย เพื่อเป็นเครื่องมือนำทางในการเก็บข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ให้เห็นถึงความหมาย ความหลากหลาย ลักษณะความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ของข้อมูลจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ซึ่งในการอธิบายจำเป็นที่จะต้องมีความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ เพื่อเป็นแนวทางและนำไปสู่การศึกษาปรากฏการณ์นั้น ๆ (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2529)

ในส่วนของ การนำเสนอผลการศึกษานั้นจะเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ นำเสนอผลการศึกษาเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ภายใต้บริบทที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมที่มีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่มและจะแสดงกระบวนการเคลื่อนไหวของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในแง่มุมที่กว้างและลึก เพื่อให้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่สุด